

Praktisk Økologi

JULI / AUGUST

4/2020

PRAKTISK ØKOLOGI, 40. ÅRGANG

Praktisk Økologi er medlemsblad for Landsforeningen Praktisk Økologi. Alt indhold er et udtryk for skribenternes egne holdninger og erfaringer. Det er ikke nødvendigvis en afspejling af foreningens officielle holdning. Medlemsbladet udkommer seks gange om året. Et almindeligt medlemskab koster 410 kr./år.

Meld dig ind på www.oekologi.dk

UDGIVER

LANDSFORENINGEN PRAKTISK ØKOLOGI

Tudsdamvej 2, Skabund, 8350 Hundslund

Tlf.: 21455135

info@praktiskoekologi.dk

www.oekologi.dk

BESTYRELSEN

Signe Schrøder, formand

formand@praktiskoekologi.dk

Søren Vissing Nielsen, næstformand

Ole Dall, kasserer

Inger Lise Kampp

Birte Brorson

Rikke Drensholt

Lene Fuglsang Svendsen

REDAKTIONEN

Redaktør: Mia Stochholm

redaktionen@praktiskoekologi.dk

Layout: Ida Kallehave

Korrektur: Kirsten Wandel

Tryk: Narayana Press

Oplag: 4.700

Forside:

Øverst: Plantefarvet uldgarn (Lotte Denckert)

Nederst: Claude Guillou i sin planteskole (Mia Stochholm)

© Praktisk Økologi/forfatterne

issn 1600-4019

INDHOLD

LEDER

Vi må have mere liv i haven **3**

PÅ BESØG

Planteskole med franske rødder og passion for eksotiske frugttræer **4**

DYR I HAVEN

Økologiske flodkrebs til havedammen **8**
Skovskarnbassen **20**

ØKOLOGISK PRYDHAVE

Pleje af vilde haver **10**

HUSHOLDNING

Plantefarvning af uldgarn **15**

BIODIVERSITET

Naturens materialer – oversete muligheder for mere liv i haven **22**

FORENINGSNYT

Nye bøger **27**
Nyt fra netværkene **28**
Foreningsnyt og medlem til medlem **30**

Vi må have mere liv i haven

LEDER AF **SIGNE SCHRØDER**, FORMAND FOR LANDSFORENINGEN PRAKTISK ØKOLOGI

Det er sol og sommer, og Danmark er åbnet op igen og næsten sig selv. Det glæder mig inderligt sammen med visheden om, at flere og flere danskere har fået øjnene op for havens og naturens glæder.

Der er dog én stor sky på min blå himmel. Nemlig nyheden om, at Folketinget har nedstemt borgerforslaget mod at sælge sprøjtegifte til private, for det er et ønske, som vi i Landsforeningen Praktisk Økologi har haft længe. Dels har vi selv oprettet et borgerforslag om det, dels har vi aktivt støttet det næste borgerforslag om emnet, som kom på banen. At vi langt fra er de eneste, der synes, at det er tåbeligt, at private haveejere skal have lov til at hælde gift ud over jorden bare for, at haven skal »se pæn ud«, vises med al tydelighed af, at det i foråret lykkedes at få borgerforslaget fremsat i Folketinget med langt over de påkrævede 50.000 underskrifter. Hurra – der var endelig håb, tænkte vi.

For at hjælpe borgerforslaget på vej skrev bestyrelsen også et høringssvar til miljø- og fødevareudvalget, og opfordrede dem til at bakke op om borgerforslaget. En regering, der i den grad er gået til valg på en grøn dagsorden, må da støtte op om sådan et tiltag, tænkte vi – måske lidt naivt. For borgerforslaget er blevet nedstemt, herunder af Socialdemokratiet, under henvisning til at det strider imod EU-retten. Flere eksperter har imidlertid både før og efter tredje behandling påpeget, at hensynet til grundvandet og vores drikkevand bør kunne tilsidesætte øvrige regler fra EU. Jeg håber derfor, at regeringen besinder sig og finder en måde at forbyde private at bruge sprøjtegifte i haven. Det vil give langt mere liv i haverne, og det er der i den grad brug for.

Til gengæld er det opløftende at opleve, hvordan alle mulige organisationer har fået øjnene op for behovet for at skabe mere liv i haven og indføre lidt mere vildskab og natur. I Praktisk Økologi arbejder vi

også i den retning som en del af partnerskabet »Vores Natur«, der i hele 2020 sætter fokus på naturen. I løbet af august uddanner vi frivillige »Vild Have mentorer«, som skal hjælpe andre med at skabe mere vild natur, der hvor vi bor. Du kan nå at være med! Det vilde i haven vil således sprede sig som ringe i vandet, og det glæder jeg mig inderligt over.

SKAL VI SNAKKE SOLEN SORT ELLER VERDEN GRØN?

Til sidst vil jeg lige sende en lille opfordring. Greenspeak – Danmarks grønne teleselskab – lader endnu engang medlemmerne fordele overskuddet mellem forskellige ngo'er. Det sker sidst i juli, og der er hele 300.000 kr. til fordeling. Det er Greenspeaks kunder, der stemmer og bestemmer, hvem pengene skal gå til. Jeg vil selv stemme på Praktisk Økologi, og det håber jeg selvfølgelig også, at du vil. Sidste år fik vi hele 17.500 kr. på den måde, og det var faktisk en rekord i Greenspeak og et meget velkomment bidrag til vores skønne forening. Så husk at stemme (på Praktisk Økologi).

Snakkesalige, grønne hilsner
Signe Schrøder, formand

PÅ EN LILLE NYETABLERET PLANTESKOLE PÅ DJURS-LAND ARBEJDER CLAUDE GUILLOU OG HANS FAMI-LIE MED FRUGTTRÆER OG -BUSKE. SORTERNE ER NØJE UDVALGT BÅDE I DANMARK OG FRANKRIG OG TESTES PÅ EGEN GRUND, FØR DE HAVNER HOS KUNDEN.

Claude poder kirsebærtræer. Først lægges et ens snit på henholdsvis grundstamme og podekvist. De to snitflader samles med en elastik, hvorefter hele podestedet dækkes med podetape.

Planteskole

med franske rødder og passion for eksotiske frugttræer

TEKST OG FOTO: **MIA STOCKHOLM**, REDAKTØR PÅ PRAKTISK ØKOLOGI

Jeg besøgte Claude, da der var allermost travlt på planteskolen i midten af april. Der står podning på programmet fra starten af marts til omkring midt i maj, samtidig med at en del planter skal flyttes fra deres vinterplads i drivhus, potterne skal tilses og luges, og vandingssæsonen starter. Det sprudler af liv med planter alle vegne med knopper på spring og nogle allerede i blomst.

Claudes Planteskole blev etableret i 2018 på familiens ejendom i landsbyen Revn tæt på Grenå. Planteskolen er under omlægning til økologi og forventes godkendt i efteråret 2020. Der er to hektar jord til ejendommen, hvoraf planteskolen udgør knap en tønde land samt to polytuneller på i alt 450 m². Resten er til selvforsyning med blandt andet får og fjerkræ. På planteskolens areal står små

frugttræer inden de pottes, grundstammer til podning og ældre frugttræer og -buske til podekviste og stiklinger. Det er også her, der afprøves nye sorter, som Claude har taget med sig fra hyppige besøg til fødelandet Frankrig.

De franske rødder afspejles tydeligt i udvalget på planteskolen. Ud over de mere almindelige frugttræer som æble, pære, kirsebær og blomme og flere forskellige bærbuske har Claude en særlig passion for mere eksotiske arter som morbær, abrikos, mandel, spisekastanje, valnød, hjertenød, kiwi og pawpaw. Han dyrker hele 38 forskellige ferskensorter, hvoraf nogle afprøves for resistens mod ferskenblæsesyge, ligesom valnødder har en særlig plads – her dyrkes 20 forskellige sorter. Også cideræbler er en specialitet på planteskolen med et udvalg på 12

forskellige sorter fra Frankrig, som alle er afprøvet i det danske klima på ejendommen i Revn.

Primært hjemmesalg

Det er tanken, at de fleste planter skal sælges direkte fra planteskolen.

– Jeg vil helst undgå at sende planter, da jeg så ikke har mulighed for at give kunderne den nødvendige rådgivning. Jeg vil gerne have en dialog med folk, når de kommer her. Der er meget, der kan gå galt under plantningen og plejen af frugttræerne, som jeg gerne vil forklare folk, når de køber et træ. Egentlig ville jeg foretrække, at man stadig solgte træerne direkte fra marken om vinteren som barrodsplanter, som man gjorde for mange år siden. Der findes stadig franske planteskoler, hvor man sælger træer direkte fra

Fersken blomstrer allerede i starten af april, hvilket kan give problemer med nattefrost på friland. Fersken trives godt mod en sydvendt mur eller i et drivhus.

Planteskolen fylder omkring en halv hektar.

Stiklinger af bl.a. figner er taget sidst på efteråret og lagt i indslag i drivhuset. Til foråret sorteres de døde fra, og resten pottes op. På den måde bruges der ikke tid på de planter, der ikke er liv i.

marken fra november til marts. Den tradition er man gået fra i Danmark, fordi man vil sælge frugttræer året rundt, forklarer Claude.

Et liv med planter

Det giver god mening at dele ud af sine erfaringer, når man som Claude har arbejdet med planter hele sit liv – både professionelt og i fritiden. Han voksede op på en gård i Bretagne, hvorfra han har bragt stor viden med sig. Han blev uddannet landmand og kom ad flere omveje til Danmark i 1989, hvor han blandt andet har arbejdet med rekonstruktioner på Moesgård Museum og som underviser på Kalø Landbrugsskole. Ønsket om ikke at arbejde fuldtid væk fra hjemmet samt en forespørgsel på levering af æbletræer fik ham til at gribe chancen for at reali-

sere drømmen om at arbejde med planter hjemmefra og starte en planteskole.

Planteskolen involverer hele familien, og planen er, at den med tiden gerne skal aflønne både Claude og hans kone, Anna Birgitte. Anna Birgitte varetager primært det administrative, men i den travle forårssæson må alle i marken. Tristan på 16 år og de tilløbende voksne børn og venner giver en stor hånd, når 7-800 små valnøddetræer skal pottes på en weekend.

Fra strand til dyrkningsjord

Jorden på ejendommen er forstranden til den tørslagne sø Kolindsund. At det for adskillige år siden har været strand afsløres ved de store mængder sand, grus og sten i det øverste lag. Graver man ca. 20 cm ned, er der kalk og flint, der gør pH-værdien meget høj (omkring 8,5).

– Man kan tilføre savsmuld, hvilket sænker pH-værdien i overfladen et års tid eller to, men herefter stiger den igen, forklarer Claude. Den eneste umiddelbare fordel ved jorden er, at den er veldrænet. Denne egenskab er dog meget værdsat, da der selv i en våd vinter som 2020 ikke stod blankt vand, hvilket er en stor fordel for de mere eksotiske træer.

– Der skal tilføres massive mængder af organisk materiale, så nu dækker jeg hele planteskolens areal med et godt lag kompost fra Reno Djurs, der omdanner kommunens have- og parkaffald til humusrig kompost. Man skal gødske lidt ekstra det første år, fordi komposten, der ikke er fuldt omsat, stjæler lidt kvælstof fra jorden, fortæller Claude.

Det er den samme kompost, der anvendes til potterne i planteskolen. Her har

Når det komposterede have- og parkaffald har ligget i et år, er strukturen blevet finere og velegnet til at bruge i potterne.

Den humusfattige jord på planteskolen er sulten efter kompost. Her lægges et tykt lag ud fra Reno Djurs omkring modertræerne på planteskolen. FOTO: CLAUDE GUILLOU

Claude erfaret, at det skal ligge i en bunke i et år for at blive mere nedbrudt. Når det er frisk, er det for groft, og potterne vil tørre ud for hurtigt. Bunken holdes fugtig i det år, materialet komposterer videre, ellers går processen i stå. Den færdige kompost blandes ikke med andet materiale og anvendes til at potte alle planterne i planteskolen. Det er lidt surt (pH 5-5,5), men vandingsvandet er meget basisk, så pH-værdien stiger med tiden.

Claudes erfaringer med at pode

Claude laver mange af sine grundstammer selv. Dette gælder for blomme, fersken, abrikos og mandel, der podes på mirabelle, samt hjertenød, der podes på sort valnød. Han laver ligeledes egne grundstammer til kaki, pawpaw, storfrug-

tet tjørn, spisekastanje, kiwi og kinesisk kvæde. Grundstammer til æble, pære og valnød hentes fra Belgien, da det er umuligt at nå at lave dem alle sammen selv. Grundstammer skal plejes i to år, før de kan bruges til podning.

De fleste podekviste dyrkes hjemme, og mange hentes også i Frankrig. Flere steder i Frankrig er der det samme klima som i Danmark, derfor lykkes det ofte godt at importere franske sorter.

– Det går dog bedst, når jeg tager materiale fra Frankrig til Danmark – omvendt er det sjældent en succes. Det er for varmt for danske æbler i Frankrig. De modner for tidligt og bliver nærmest kogt på træet i den varme, franske sommer, så de smager af æblegrød. Men franske æblesorter fungerer godt i Danmark. Jeg har indført

nogle sorter, der kan noget særligt smagsmæssigt, for eksempel 'Beraud' der er et godt vinteræble. Spisekastanjer fungerer også godt under danske forhold, bare ikke de sene sorter. Der er ikke nok sol og varme til dem, der modner sent, forklarer Claude.

Podekvistene høstes i december og kan holde sig til maj-juni måned, hvis de er opbevaret korrekt.

– Til at begynde med opbevarede jeg mine podekviste i sand, men nu hvor jeg har en planteskole, skal det gøres mere sikkert og effektivt. Jeg har derfor ombygget en fryser med en termostat, der står på 0° C. Det er en nem og billig måde at opbevare dem på, fortæller Claude.

– Når jeg poder, anvender jeg podetape. Så kan jeg gøre det hele i én bevægelse og

Nypodede valnødder ligger klar til en tre uger lang varmebehandling i varmekule. FOTO: CLAUDE GUILLOU

Under kompost og savsmuld ligger varmekablet og sikrer den rette temperatur til de nypodede valnødder. Ovenpå podedet ligger en jernstang, der skal holde træerne nede i varmen.

nøjes med at have planterne i hånden én gang. Resultatet er lige så godt som med voks. Tapen holder området omkring podedet fri for luft og vand. Jeg oplever ikke, at det skulle være problematisk i forhold til adgang for bakterier. Min onkel podede æbletræer i naturen og anvendte ler omkring podedet. Man kan blive overrasket over, at det i dag skal være så klinisk, når det tidligere er lykkedes med ler. Det har man anvendt siden romernes tid, fortæller Claude.

Nogle planter skal have varme, for at podningen skal lykkes. Det gælder valnød, hjertenød, hassel og storfrugtsteneg. Dem lægger Claude i en særlig varmekule, der er bygget op direkte på jorden først med isolerede rør med sand til at holde på og fordele varmen.

Ovenpå ligger et varmekabel, der sikrer en temperatur på 26/27° C, hvorpå de nypodede træer lægges med podedet liggende på varmekablet. Fra podedet og opefter dækkes med savsmuld fra et savværk. Rødderne dækkes med kompost, så de holder sig fugtige. Der skal ikke vandes i de tre uger, processen foregår. Den første portion blev lavet i begyndelsen af marts, men man kan starte allerede i december eller januar, hvis blot man kan opbevare planterne frostfrit efterfølgende. Det væv, der dannes på podedet på varmekablet, er meget vandfyldt og særligt følsomt over for frost, da det ikke længere er i dvale. Ca. 90 % af podningerne lykkes for Claude efter varmebehandlingen. Den del, der ikke lykkes, kan ompodes med

kviste fra fryseren, hvorved succesraten stiger til omkring 95 %.

Efter podning i foråret plantes de fleste træer ud i marken, hvor de står i et år, bortset fra dem der nyder godt af varmen i drivhuset efter podning: Abrikos, fersken, mandel, pawpaw, valnød og hjertenød. Disse kommer først ud sidst i juni.

– De får en bedre vækst, når de står i marken et år, og det er tidsbesparende, da der hverken skal luges eller vandes så meget, som hvis de stod i potter. Kompostlaget holder ukrudtet væk og holder godt på vandet, forklarer Claude. Foråret efter graves de op, pottes op og er klar til salg. ☺

HAR DU LYST TIL AT GIVE EN HJÆLPENDE HÅND TIL EN TRUET DANSK OPRINDELIG ART, SÅ HAR DU NU MULIGHED FOR AT ANSKAFTE ØKOLOGISKE, DANSKE FLODKREBS TIL UDSÆTNING I DIN HAVEDAM. DET KAN BLIVE EN SPÆNDENDE HOBBY, SAMTIDIG MED AT KREBSENE VIL KUNNE MEDVIRKE TIL AT HOLDE ORDEN I DIN DAM OG GIVE NYE OPLEVELSER.

▲ En voksen flodkrebs måler 9-10 cm.

Økologiske flodkrebs til havedammen

TEKST OG FOTO: **VILLY J. LARSEN**, RÅDGIVER I ØKOLOGISK AKVAKULTUR OG ØKO-TURISME SAMT INDEHAVER AF AKVAKONS.DK

Lever der flodkrebs i Danmark? Sådan vil mange nok svare på spørgsmålet om, de nogensinde har set en flodkrebs. Men svaret er, at det gør der da – endnu! I Danmark er den oprindelige danske krebseart, som findes i vandløb og søer, flodkrebsen (*Astacus astacus*). Krebsen kendes måske af de fleste fra film og bøger om Sverige, hvor krebsekalas jo ligefrem er en nationalbegivenhed. I Danmark går det mere stille for sig, men der findes da op mod 100 medlemmer af Danmarks Krebseavlerforening, og mange haveejere er nu så småt ved at få øjnene op for denne lille fyr som et spændende supplement til havedammen.

Den truede flodkrebs

Flodkrebsen er i dag en truet art i Danmark. En af grundene er, at der i starten af 1900-tallet blev indført en anden

konkurrerende krebseart, signalkrebsen (*Pacifastacus leniusculus*), til Danmark fra Sverige, efter den såkaldte krebsepest havde hærget blandt flodkrebs i det meste af Europa. Signalkrebsen havde den store fordel, at den var immun overfor krebsepest, men ulempen at den kunne være bærer af sygdommen uden selv at få den. Den invasive signalkrebs har i dag bredt sig til alle danske vandløb, men ikke til alle søer og damme. Derfor kan man hjælpe flodkrebsen med overlevelse som art i Danmark ved at sikre dens fortsatte eksistens i lukkede søer og damme, hvor den kan overleve uden konkurrence fra signalkrebsen, som det er tilfældet i vandløbene.

Produktion af økologiske flodkrebs

Siden 1997 har energiske folk i Danmark arbejdet målrettet på at få udviklet den

økologiske produktion af akvakulturprodukter i Danmark. I dag opdrættes forskellige arter af ørred, blåmusling på line, tang og senest flodkrebs økologisk.

Økologisk produktion af flodkrebs er nichernes niche, og kun ganske få har en større indtægt af krebseproduktion, men mange har stor fornøjelse af at holde flodkrebs som hobby for at kunne afholde familiens egen krebsekalas. Produktionen går ekstremt langsomt, så udbyttet i form af økologiske spisekrebs pr. år begrænser sig i skrivende stund til nogle få hundrede kg på landsplan. Landets p.t. eneste større økologiske krebsebrug, Herredsbæk Krebsebrug syd for Løgstør, har dog rimelig succes med produktion af sættekrebs af økologiske flodkrebs til glæde for både private havedam-ejere og økologiske og biodynamiske landbrug, der allerede har eller planlægger at etablere

▲ De små krebse- yngel kan være svære at få øje på.

► Flodkrebsene fanges i krebsetejner, hvori der lægges en smule madning (kogt kartoffel, fisk o.lign.).

en sø for at kunne leve op til kravene om øget biodiversitet.

For at flodkrebsene kan sælges som økologiske, er der flere regler, man skal leve op til, blandt andet at det kun er den hjemmehørende art *Astacus astacus*, der kan anvendes, de skal have god plads, adgang til skjul, og indkøbt foder skal være økologisk.

Flodkrebs i egen havedam

Det kræver lidt tålmodighed at opdrætte flodkrebs, da de skal være 3-4 år, før de kan spises. Typisk køber man yngel/sættekrebs samt nogle næsten fuldvoksne, så man hurtigt kan få en prøvesmagning. En stor del af flodkrebsenes foder består af vandplanter som kildemos eller kransnålalge, som måske allerede findes eller kan etableres i søen/havedammen. Indtil vandplanterne er etableret, kan man

▲ Krebsedam på det økologiske Herredsbæk Krebsebrug. Vandplanterne fungerer som krebsenes »madkasse«.

supplere med lidt kogt kartoffel eller fisk, men det er ikke meget, der skal til. De spiser også nedfaldsblade og opretholder på den måde en naturlig balance som havedammens skraldemænd.

Når man skal udregne mængden af yngel i forhold til pladsen i havedammen, skal man regne i havedammens omkreds. Man regner med 10 sættekrebs per meter. I en havedam på 2 x 4 m kan man udsætte 20-30 sættekrebs og 10 voksne. Efter et år vil der være yngel, og man er herefter selvforsynende.

Flodkrebsens naturlige fjender er blandt andet fiskehejre, ræv og mink. Derfor er det vigtigt at have skjul i form af marksten og små rør langs havedammens bred. Dammen skal helst være 1 m dyb for at være frostfri om vinteren, hvor krebsene ligger inaktive i deres skjul. ☺

Mere information

www.flodkrebs.dk
www.akvakons.dk
Hold øje med åbent hus arrangement for haveejere på Facebook: *Danske økologiske flodkrebs*

EN VILD HAVE VIL SOM REGEL KRÆVE PLEJE, MEN EN HELT ANDEN PLEJE END DEN TRADITIONELLE HAVEPLEJE, SOM OFTE ER STATISK, OG HVOR MAN IKKE ARBEJDER MED NATUREN.

Pleje af vilde haver

TEKST OG FOTO: **JENS THEJSEN**, NATUR- OG LANDSKABSKONSULENT

▲ I den vilde have er leen et vigtigt og driftssikkert redskab.

FOTO: MIA
STOCKHOLM

Græsset gror og gror, og alt kommer hulter til bulter. Er det en vild have? Det kan det vel godt være, men det er ikke sikkert, at det er den type vilde have, man ønsker, og det er slet ikke sikkert, at der er særlig stor biodiversitet. Der er ikke én definition på en vild have. Men vild er efter min opfattelse ikke det samme som rod. De vilde haver ser jeg som haver, hvor man har inviteret naturen ind, og hvor man henter sin inspiration fra naturen. Naturen er ikke rodet. Her hersker en slags naturligt kaos eller dynamisk orden, som er forskellig fra sted til sted, fra habitat til habitat. Så etablering af en vild have og derfor også pleje af en vild have er forskellig fra sted til sted.

Hvordan vildt

Man kan have forskellige formål med at skabe en vild have. Der kan være æstetiske grunde, det kan være for at skabe større biodiversitet eller både og. Det kan også være fordi, man er lidt doven – og ikke et ondt ord om det. Men vildt i naturforstand bliver det kun,

hvis man anlægger og passer sin vilde have ud fra en habitatsynsvinkel. Man skal altså vurdere, om det er en have, som mest ligner en løvskov, en hede, en sump, en strand eller et overdrev. På den måde kan man lettere få haven til at fungere som vild og ikke som rod, sjusk og ligegyldighed.

Sammenhænge og udvikling

I den vilde have er succession et af de centrale begreber, man kan arbejde med. Det henviser til, at intet i naturen er statisk, men at det hele udvikler sig over tid. Det betyder Ikke kun, at planterne bliver større, men at der kommer nye arter til, at mikroklimaet ændrer sig, og der indfinder sig nye dyr, svampe og bakterier. Det betyder, at plejen af en vild have vil ramme ved siden af, hvis man prøver på at beholde ét bestemt udtryk. Tværtimod må man fryde sig over, at haven hele tiden udvikler og ændrer sig, og intet bliver helt, som man havde forestillet sig.

▼ I den vilde have lukkes planter ind fra naturen og andre haver. I denne have er der bl.a. mangeløv, fjerbregne, skovjordbær, skovmærke, akeleje og druemunke.

Laissez faire

Det ultimativt vilde er vel at lade stå til – altså ikke gøre noget. Men i langt de fleste tilfælde vil græsset så tage over. Græs er en kæmpe biologisk succes og vinder over næsten alle andre planter – både urter, træer og buske. Ikke at gøre noget vil næsten aldrig resultere i øget biodiversitet de første mange år, tværtimod. Der er dog undtagelser. Hvis man har en tør, sandet og næringsfattig jord, vil det ofte give et godt resultat. Der vil efterhånden indfinde sig planter, som trives i dette miljø, der kan minde om en tør strandeng. Måske skal man bare fjerne enkelte, uønskede planter og måske indplante eller så lidt. Uønskede planter kan eksempelvis være vortebirk, som helt kan tage magten fra urtevegetationen. Andre steder kan vortebirk være et godt og mindre aggressivt træ.

Forskellige havetyper – forskellige indgreb

Oprindeligt betyder have en indhegning – måske for at holde dyr ude eller for at holde dem inde. Det er en

afgrænsning fra naturen. Skal haven være vild, men stadig afgrænse sig fra den omgivende natur, så må man gribe ind. Hvor store indgreb man gør, er både et spørgsmål om havesyn og temperament. Ønsker man, at haven er helt tæt på naturen, er der én type indgreb, ønsker man mere have end natur, er der andre og flere indgreb.

I naturhaver eller naturnære haver ønsker man haver, som er meget natur – både at se på og måden de fungerer på, og det kræver altså også bestemte plejemåder. Her følger eksempler på pleje af forskellige vilde havetyper med udgangspunkt i bestemte plantesamfund.

Hedehave

Er jorden gruset og sur, er det oplagt at skabe en hedehave med planter, som passer til den danske hede. Det kan være planter som ene, alm. røn, hedelyng, blåbær, tyttebær, hedemelbærris, guldblomme og engelsød, og er der en fugtig plet, trives klokkel yng,

▲▲ Vild hedehave primært med hedens egne planter som tyttebær, hedelyng, blåbær, mosebølle, ene, birk m.m.

▲ Den helt tørre have med mager jord kræver stort set ingen pleje. Her er den dominerende plante sankthansurt, efter nogle år vil andre planter tage over.

► Skovbund i den vilde skovhave. Her fungerer skovjordbær og krybende læbeløs godt sammen. Hvis der bliver åbninger i områderne med skovmærke, fylder krybende læbeløs tomrummet ud.

◄ Blomsterslette på tør bund med bl.a. gul snerre, prikbladet perikon, liden klokke og røllike.

▲ En græsplæne i en skovpræget have får lov at blive lang og slås første gang med le sidst i juni måned, når løgplanterne, engkarse og korsnap er visnet ned. Kun stierne klippes regelmæssigt.

FOTO: MIA
STOCKHOLM

rosmarinlyng, mosebølle og porse. Det kan være nødvendigt at fjerne planter, som vil overtage stedet, såsom græsser og eksotiske træer og buske. Her kan plejen også være at supplere med planter, hvor der er for mange huller i bevoksningen. Der må dog gerne være enkelte steder med bart grus, som vil give gode forhold for flere vilde biarter.

Skovhave

Med en mere næringsrig jord er det en helt anden naturnær have, der skal til. Det kan være en skovhave, som bygger på hjemmehørende, danske træer, buske og urter. Er haven stor, kan træerne eksempelvis være vintereg, stilkeg, avnbøg, navr, æble og buske som tørst, kvalkvæd, hassel, alm. gedeblad, alm. benved, ribs og urter som hvid anemone, skovmærke, vårfladbælg, skovjordbær og krybende læbeløs. Der kan også være brombær og hindbær, og her bliver kunsten at sikre, at især brombær ikke overtager hele haven.

Brombærplanter er dejlige og gode for både fugle og insekter, men de kan også være besværlige. Når de først er kommet i gang, vokser de kraftigt, og ønsker man dem ikke mere, er det noget af en opgave. Den kan forgrene sig voldsomt og blive op til fem meter høj, og den har tornede stængler, som bliver træagtige. Planten vil med tiden optage meget plads, og hvis man ikke ønsker det, skal man hvert år fjerne de gamle skud, som har båret frugt. Hvis de når at blive helt træagtige, er de et stikkende helvede.

Skal haven udvikle sig nogenlunde naturligt, skal man begrænse beskæring af træer og buske. I naturen er det dyr og vind, som beskærer. I haven er det ofte slet ikke nødvendigt at beskære, men nogle steder er det oplagt at stamme lidt op, så der bliver plads/lys til skovurterne, og måske skal en gren væk, for at man kan komme rundt i haven. Men behold afklip og grene i haven. Det er ophobet energi, som giver liv til svampe, bakterier, biller, fugle og andre levende

væsner. Hvis man ikke synes om at lade det ligge tilfældigt i skovbunden, kan man lave grenbunker eller kvashegn til glæde for pindsvin og gærdesmutter. I næste nummer af Praktisk Økologi vil plejen af gamle træer og træruiner blive behandlet grundigere.

Overdrevshave

Hvis jorden er mindre næringsrig, og der primært er en urtebund, et enkelt træ eller et par buske, er det nærmest en overdrevshave. Træer og buske kan være æble, kirsebær, skovfyr, hvidtjørn, benved, kvalkvæd, vrietorn og urter som blåhat, løvefod, knopurt, liden klokke, smalbladet timian, kællingetand, blodrød storkenæb, hvid okseøj og mange flere. Her vil der også indfinde sig græsser og græsagtige planter, og flere af dem vil være fine, som hjertegræs, markfryttele og fåresvingel. Nogle græsser kan skabe problemer – særligt dem med udløbere, som kan komme til at dominere helt, eksempelvis plænegræsserne og sene-græs. Plejen kan være at sørge for, at der ikke kommer for mange af udløbergæsserne. Hvis de er ved at få magten, kan det være en idé, at så halvsnyltare som liden skjaller og kohvede. De snylter på græsser, og efterhånden vil de hæmme græsset, dog uden at det helt forsvinder. I nogle haver er bunden så tæt af græsser, at det kan blive nødvendigt at klippe græsset. Det skal helst gøres om efteråret, og afklippet skal fjernes, så der ikke ophobes næringsstoffer. Med tiden vil det give ekstra blomstring, og græsset vil på den måde få dårligere betingelser.

Steppehave

Den tørre, kalkrige jord med sol lægger op til en anden type have – nærmest en steppehave som på Stora Alvaret på Øland eller skrænterne på Jernhatten på Djursland. Er det meget tørt, kræver det stort set ingen pleje, men mange steder vil der dog skulle gøres enkelte ting for, at haven skal fun-

gere og skabe biodiversitet og være smuk. I denne type have er udgangspunktet urter som nikkende kobjælde, kugleblomst, knoldet mjødurt, blæresmælde, smalbladet timian, soløje, purløg, merian, røllike og kongelys. Der er ikke så mange træer og buske, som trives der, men hunderose, akselrøn og tarmvridrøn klarer sig godt.

Denne tørre have behøver ikke den store pleje. Det kan dog også her blive nødvendigt at fjerne vortebirk, da de ellers kan overtage haven. Enkelte andre planter kan være uønskede, men det mest spændende er, hvad der kommer af sig selv af interessante planter. Har en have fået fred nogle år, kan der pludselig dukke orkidéer og andet uventet op fra naturen og omkringliggende haver. Hold øje med, og nyd de vilde bier, som etablerer sig i den tørre jord, og hvilke sommerfugle der kommer på besøg.

Den fugtige enghave

Nogle har været så heldige eller uheldige, at deres have er fugtig og indimellem oversvømmes. Her er

det oplagt at se på engen som inspiration. Der er masser af planter, som kan trives sådanne steder. Træer og buske kan være dunbirk, rødøl, tørst, porse, mosepost og forskellige arter af pil. Der findes et hav af forskellige urter som engblomme, trævlekrone, tormentil, kattehale, hjortetrøst, benbræk, tuekærlud, engnellikerod og nyserøllike. I enghaven vil græsset ofte forsøge at tage over, og har haven en størrelse, så man kan fjerne græsset jævnlige, er det godt, men i en større have må det slås én eller et par gange om året – sent efterår og måske helt tidlig forår.

Den blomstrende slette eller plæne

I stedet for at lave hele haven vild eller naturnær, kan man starte med en blomstrende slette eller plæne. Det kræver meget forskellig pleje ud fra jordtypen. Nogle typer er meget enkle og blomstrer til gavn for bier og sommerfugle og er en fryd for øjet, andre er måske fine et år og gror herefter til i græs. De lette blomstrende sletter er dem, som er startet

▲ Blomstrende slette i villakvarter med bl.a. knopurt, kongelys og cikorie. Den klippes hvert efterår, og afklippet fjernes.

◄ Brombærplanter skal reduceres hvert år for ikke at blive for voldsomme. Ønsker man helt at komme planterne til livs, har man et problem og ofte et tilbagevendende. Selv om man år efter år fjerner alt grønt, vil de pludselig dukke op igen. De har et kraftigt rodsystem, som normalt ligger i de øverste 20-30 cm, men hvis jorden er løs, kan de gå langt ned. Det mest sikre er at grave roden helt op – få alt med, da der bare skal én rodstump til en ny plante.
FOTO: MIA STOCKHOLM

▲ Skvalderkål er en herlig plante, og mange insekter er glade for den. Det kan være en evig kamp, hvis man helt vil udrydde den. Tit er det bedre at acceptere den som et nyttigt bunddække. FOTO: MIA STOCKHOLM

på mager jord. Der går det som en leg, den skal blot slås én gang om året, hvor afklippet fjernes, og så udvikler den sig smuk og spændende år efter år. Det er straks mere problematisk, hvis man er startet på en næringsrig jord og ikke har valgt planter, som passer til stedet. Her bliver plejen mere vanskelig. Man må slå engen eller plænen flere gange om året og fjerne afklip, men selv efter 10-15 år vil den ofte være for næringsrig og kun indeholde få blomstrende planter. Man kan naturligvis vælge at fortsætte, men det kan være en idé at fjerne mindre felter af græs. Fjern f.eks. 1 m² store felter græstørv af fem centimeters tykkelse, og plant eller så nogle af de urter, som passer til et sådant sted. Hvert år kan man fjerne et par græsfelter, og med tiden vil de blomstrende urter vinde. Hvis man synes, området er alt for næringsrigt, kan man udfylde felterne med grus, inden man planter eller sår de ønskede planter. Det er en besværlig måde, men det skyldes netop, at grundlaget har været forkert fra starten. I den næringsrige jord, skal der netop fra starten plantes og sås planter, som passer til stedet. Man kan også vælge at starte på en ny, fjerne græstæppet og så/plante de rigtige planter.

Læs mere om blomsterenge og etablering i næste nummer af Praktisk Økologi, hvor landskabsarkitekt Jane Schul giver eksempler på velegnede, konkurrencesterke urter.

Fokuspunkter til pleje af den vilde have

- Glem alt om traditionel havepænhed
- Se på stedets naturlige muligheder
- Vælg primært hjemmehørende arter
- Plant og så planter, som passer til stedet
- Fjern så lidt materiale fra haven som muligt
- Følg havens udvikling
- Brug komposten i køkkenhaven, lad det vilde klare sig selv
- Glem ordet ukrudt
- Tænk i udvikling
- Slip tøjlerne
- Fryd dig over forandring

Ukrudt?

Hvad med ukrudt? Det er ofte spørgsmålet, men begrebet bør slettes i den vilde have. Mange af de planter, som betegnes som ukrudt, er fantastiske – både smukke og særlig gode for insektlivet, eksempelvis vorterod, høgeurt, markfrytle, vejbred og løgkarse. Det betyder ikke, at nogle planter ikke kan være for voldsomme, græsser med udløbere og birk er nævnt, og skvalderkål betragtes ofte som et stort problem. Men blomstrende skvalderkål er virkelig gode for mange insekter. Er haven stor, kan det være ganske fint med et hjørne, hvor de kan få frit spil. Er haven mindre, kan man lade dem komme i blomst og hive dem op derefter. De kommer selvfølgelig igen, men tager derefter ikke så meget plads. Er man nervøs for, at de blomstrende skvalderkål skal så sig selv, kan man fjerne dem som små og leve med, at de kommer år efter år. De invasive planter skal man naturligvis stadig holde øje med og få fjernet – det gælder canadisk gyldenris, japansk pileurt, kæmpepileurt og glansbladet hæg.

Hent inspiration i naturen

Der findes mange flere muligheder for at lade sig inspirere til vilde haver og deres pleje end de nævnte, blandt andet ved at se på nåleskov, moser, klitter og vejkanter som inspiration. Det vigtigste er at finde ud af, hvad ens sted kan tilbyde af jord, vind og lys og derudfra vælge sin vilde have. ☺

AT SKABE SIT EGET FARVEDE GARN KUN MED HJÆLP FRA NATURENS PLANTER OG LIDT ALUN ER EN SÆRLIGT TILFREDSSTILLEND E OPLEVELSE, SOM JEG HERMED DELER MED JER.

Plantefarvning af uldgarn

TEKST OG FOTO: LOTTE DENCKERT, SELVFORSYNINGILANDSBYEN.DK

Vi husker nok alle begejstringen, da man som barn sad i håndarbejdstimen og blandende farver. Det er lidt den samme følelse, jeg får, når jeg står på terrassen med boblende gryder og ser hvidt garn blive forvandlet til smukt farvet garn. At farve garn er en proces, der tager tid. Hvis man vil have de bedste resultater, er det en god idé at sætte en hel weekend af til projektet. Der er intet bedre end at vågne tidligt, liste ud til gårsdagens gryder og starte dagen med at finde ud af, hvordan ens eksperimenter har udartet sig.

Valg af garn

Man kan plantefarve alt garn, der er 100 % uld, og faktisk også uldgarn blandet med op til 20 % akryl, men man kan ikke farve uld, der er blandet med nylon. Uldgarnet skal gerne være så ubehandlet som muligt. Man kan købe garn, der er særligt egnet til plantefarvning. Vær blot opmærksom på, at farven vil variere, alt efter om man farver hvidt, naturfarvet eller gråt garn.

Garnet forberedes – vask og bejdning

Den første del af arbejdet med plantefarvning er klart den kedeligste, men det er også en rigtig vigtig del af processen. Her skal garnet nemlig forberedes og gøres klar til at tage imod farven. Farvestofferne i planterne kan ikke binde sig direkte til garnet, derfor skal man først bejdse garnet, så farven kan binde sig til bejdsen.

Først og fremmest skal man sørge for at have sit garn vundet op i fed. Det kan være en god idé til en begyndelse at dele garnet op i nogle mindre fed, så man kan eksperimentere med flere farver uden at skulle bruge en masse penge på garn. Herefter kan man lave mere af de farver, man bedst kan lide. Når garnet er vundet op i fed, skal det vaskes. Det vaskes i hånden, og jeg bruger lidt uldvaskemiddel eller et par dråber hårshampoo. Efter vask skylles garnet, og det er nu klar til at blive bejdsat.

I 70'erne da plantefarve var stort og hensynstagen til miljøet lille, brugte man mange forskellige kradse stoffer til at bejdse garnet med. Nu til dags er det

▲ Resultatet af en weekends farvnin- ger. Fra venstre: Valnøddeblade, perikon, gyldenris, elleblade, stribet (røllike, elleblade og farvekrap), de næste tre er nuancer af farvekrap, og de sidste tre er nuancer af cochénille.

◀ Gyldenris giver den klareste solgule farve.

▼ Gyldenris er én af de ældste farveplanter, vi har. Den har været brugt siden vikingetiden. Her er den klippet i småstykker og dækket med vand – klar til at komme på blusset.

▲ Hvis jeg har købt garn i almindelige garnruller, vinder jeg det op i fed på en garnvinder. Man kan også bruge et haspetræ eller en stoleryg. Garnet skal vindes op i fed for at blive farvet jævnt. Hvert fed bindes med tre snore for at holde styr på det. Det er vigtigt, at snorene ikke er for stramme, da der så vil komme ujævnheder i farvningen.

Udstyr til plantefarvning

- Én eller flere store gryder på mindst 10 l i emalje eller rustfrit stål
- Langskaftet grydeske
- Køkkenvægt
- En lille skål og en ske
- Alun
- Evt. vinsten
- Termometer
- Opvaskebaljer eller plastikspande
- Dørslag
- Evt. en gas- eller elkogepade, så farvningen kan foregå udenfor

Vær opmærksom på, at det udstyr, man bruger til plantefarve, ikke kan bruges i køkkenet bagefter. Det er hårdt for gryderne, og de kan ikke blive helt rene igen.

heldigvis kun tilladt at bruge alun, som ikke er så belastende for miljøet og ikke er giftigt at arbejde med.

Man kan godt farve garnet uden at bejdse det først, men det bedste resultat kommer ved at bejdse garnet med alun og eventuelt også vinsten. Alun er metalsalt af aluminium- og kaliumsulfat. Det bruges også til at garve skind og til hjemmelavet modellervoks. I plantefarvning hjælper det farven med at binde sig til garnet. Vinsten er det krystallinske bundfald, som opstår under vinfremstilling. Vinsten er syrligt, og det tilsættes gerne, når man skal farve røde eller lilla farver – her forstærker det farverne og gør dem mere klare.

Garnet bejdses ved at fylde en gryde med vand og tilsætte 20 % af garnets vægt i alun. Hvis jeg skal farve 100 g garn, tilsætter jeg altså 20 g alun. Mængden af vand har ingen betydning, udover at der skal være rigeligt til, at garnet kan ligge og flyde rundt. Hvis jeg bejdser med vinsten, så tilsætter jeg 15 % alun og 5 % vinsten. Vandet sættes over blusset ved middel varme, imens blandes alun eller alun og vinsten op i lidt kogende vand og hældes i gryden. Der røres grundigt rundt, og herefter lægges garnet i gryden.

Hvis garnet udsættes for store temperaturskift, krymper det, og strukturen kan blive ødelagt. Derfor skylles det vaskede garn i vand, hvor temperaturen gradvist øges, indtil det har nogenlunde samme temperatur som vandet i gryden. Gryden skal holde en temperatur på 80° C i en time, herefter køler garnet ned i gryden (eller i en balje), og garnet skylles i rent vand. Nu er det klar til farvning.

Farvningen

Jeg har både benyttet mig af friske og tørrede planter til farvning. Ved friske planter gælder tommelfingerreglen, at man skal bruge omtrent fire dele plantemateriale til én del garn og ved tørrede planter det halve. Når jeg skal farve 100 g garn, skal jeg altså bruge 400 g friske eller 200 g tørrede planter. Ved de fleste planter bruger man hele planten bortset fra roden, men det kan variere fra plante til plante.

Det er vigtigt at findele planterne, inden de skal bruges. Her er det nemmest at klippe planterne i stykker med en gammel køkkensaks eller en rosen-saks. Man får det bedste resultat, hvis man er grundig og klipper planterne i små stykker. Jeg har arbejdet med to forskellige metoder til at farve garn: Direkte farvning og farvning på afkog. I begge metoder kan man bruge både friske og tørrede planter.

Ved en direkte farvning lægger jeg først et lag findelt plantemateriale i bunden af gryden. Herefter lægger jeg mine bejdsede og våde garnfed ned i gryden, lægger resten af plantematerialet oven på garnet og fylder gryden op med vand. Vandet varmes op til 80° C og står ved denne temperatur i en time, hvorefter garnet køler helt af i gryden eller i en balje. For at sikre en jævn fordeling af farven, vender jeg garnet halvvejs. Man skal ikke røre for meget rundt i gryden, da det kan filtrere garnet, men man kan fiske garnet op med en grydeske og lægge det med den anden side nedad og dække til med plantemateriale igen. Når garnet er kølet af, slynges det, så vand og plantedele ryger af. Dette gøres selvfølgelig udenfor. Når garnet er fri for plantedele, skylles det igen i rent vand og hænges til tørre. Denne metode virker godt, når man farver med blade, bark og rødder. Hvis man farver med blomstrende planter, kan plantedelene dog sætte sig fast i garnet, så her kan det være bedre at farve på afkog.

Når man farver med afkog, er fremgangsmåden tæt på den samme, bortset fra at man ikke lægger sit garn i med det samme, men derimod koger plantedelene for sig selv i en gryde med vand. Plantedelene skal holdes på 80° C i en time. Herefter sies plantedelene fra vandet, farvebadet hældes tilbage i gryden, og det bejdsede, skyllede garn lægges i gryden, hvorefter

► Prikbladet perikon er én af mine yndlingsfarveplanter. Den giver en gul-grøn farve. Når den plukkes, mens den står med sine rødlige knopper tidligt på sæsonen, bliver farven mere grønlig, end efter blomsterne er sprunget ud.

GODE FARVEPLANTER	DEL AF PLANTEN	FARVE
Avokado	Skaller og sten	Lyserød
Birk	Blade	Gul
Brændenælde	Hele planten ¹	Grønlig
El	Blade	Gul
Farvekrap ²	Rod	Rød
Gyldenris	Hele planten	Gul
Kongelys	Hele planten	Gul
Merian/oregano	Hele planten	Grøn, brun
Padderokke	Hele planten	Grå, grøn, gul
Prikbladet perikon	Hele planten	Grøn, gul
Rabarber	Hele planten	Beige
Rejnfan	Hele planten	Gul
Røllike	Hele planten	Lysegul
Tagrør	Blomster ³	Grøn
Valnød	Skaller og blade	Brun

¹Med hele planten menes alle overjordiske dele.

²Kaldes ofte kraprod.

³Helst inden de springer ud.

▲ På dette fed beviklede jeg allerede garnet ved første farvning, så der er hvidt under beviklingerne. Derefter lavede jeg nye beviklinger på de gule felter, og overfarvede med farvekrap. Derved fik jeg et garn med hvide, gule og orange striber.

▲ Dette garn er lavet ved at dyppe den ene halvdel af fedet i én farve og den anden del i en anden, så hver ende af fedet har sin egen farve. Der, hvor farverne mødes, opstår en graduering mellem de to farver.

det koges ved 80° C i en time. Jeg kan bedst lide at farve med afkog, fordi det skåner mig for at stå og pille små plantedele ud af garnet bagefter, og så synes jeg ofte, at farven bliver mere jævn.

Tørring

Efter farvning køler garnet af i gryden. Det slynges, skylles grundigt til alt farve i vandet forsvinder, og hænges til tørre. Jeg plejer at hænge det til tørre på en rundpind et luftigt sted, da man herved undgår, at fedet falder ned eller filtrer, hvis det blæser. Men man kan også tørre det på et tørrestativ indenfor eller på terrassen. Garnet skal være helt tørt, før det gemmes væk. Det bør som andet garn opbevares tørt og mørkt.

Nuancer og effekter

Man kan lave forskellige nuancer af samme farve ved at genbruge farvebadet. Når man har farvet den første portion garn, er der som regel stadig farve tilbage i

badet. I dette farvebad kan man farve en lysere nuance af samme farve. Hvor meget farve, der er tilbage i badet, kommer an på, hvad man farver med. Nogle af de planter, som giver meget kraftige farvebade, er for eksempel farvekrap, løgskaller og cochenille (farve udvundet af skjoldlus). Her kan man opnå mange forskellige nuancer i samme bad.

Jeg har eksperimenteret meget med at lave flerfarvet garn med forskellige effekter. Jeg laver selvstribende garn ved at farve halvdelen af et stort fed i én farve og den anden halvdel i en anden farve. Det gør man ganske simpelt bare ved at hænge fedet henover grydekanten, så det kun er halvdelen af garnet, der er i gryden. Bagefter gør man det samme med den anden ende af fedet i et andet farvebad. Jeg laver også effekter i farverne på garnet ved at bevikle steder på fedet med garn af hør eller bomuld eller det kraftigere stofgarn, så der er noget af garnet, der ikke bliver farvet. ☺

▲ Når vandet skal slynges ud af garnet, tager jeg fat i fedet og sørger for, at enderne af garnet ikke hænger løst. Så slynger jeg garnet rundt flere gange, så vand og plantedele slynges af.

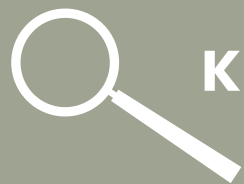
▲ Ved direkte farvning lægges garnet ned i gryden sammen med plantedelene. Her er det røllike.

Brun med valnøddeblade

Valnød egner sig godt til at farve garn direkte i gryden med træets blade. Bladene klippes i stykker, og halvdelen lægges i bunden af gryden. Det bejdsede, skyllede garn lægges ovenpå og herpå resten af bladene, hvorefter gryden fyldes med vand. Garnet og bladene simrer en time ved 80° C, mens garnet vendes et par gange undervejs. Valnøddeblade giver en smuk, mørkebrun farve. Hvis man har noget garn, man har farvet, som man ikke er tilfreds med, kan man altid farve det i valnød bagefter og få smukke brune nuancer. Man kan også bruge afkoget efter første garnfarvning til at farve andre farver over med.

Grøn med tagrør

Nogle planter er sjovere at farve med end andre, og hver plantefarver har sine favoritter. Hos mig er tagrør den absolutte favorit. Ved farvning med tagrør bruger man kun blomsten – allerhelst lige før den springer ud, når den står med violette aks. Tagrør er én af undtagelserne fra reglen om, at planterne skal koges en time. Jeg koger tagrør i flere timer, da det giver en mere grøn farve. Jeg klipper blomsterne i mindre stykker, hælder vand på og koger dem ved 80° C i 2-4 timer. Farven udvikler sig bedst, hvis man lader gryden køle helt ned, sier tagrørene fra og hælder afkoget tilbage i gryden. Herefter lægger jeg mit bejdsede og skyllede garn i gryden og lader det koge ved 80° C i 1-4 timer, eller indtil jeg er tilfreds med farven. Hvis man farver på lysegråt garn, kan man opnå nogle virkelig fantastiske mørkegrønne farver. Farver man på hvidt garn, vil man kunne opnå en nærmest neongrøn farve.

KRIBLE KRABLE I HAVEN

UDEN ORGANISMER DER NEDBRYDER LORT – BOG-STAVELIGT TALT – VILLE VI DRUKNE I SKIDT OG MØG. SKOVSKARNBASSEN ER ÉN AF NATURENS MANGE SKRALDEMÆND.

Skovskarnbassen – naturens egen kompostkværn

AF **HANNE SØGAARD**, ANLÆGSGARTNER OG JORDBRUGSTEKNOLOG OG **MAJA MØHOLT**, BIOLOG

▲ Den voksne skovskarnbasse er 1,5-2 cm lang, helt sort med flot metalskær.

FOTO: MAJA MØHOLT

Skarn er et gammelt ord for »at forrette sin nødtørft« eller blot »gødning«. Ordets betydning er nu udvidet til også at dække over støv, skidt, snavs og affald i en bredere forstand.

Skovskarnbassen, *Anoplotrupes stercorosus*, er én af Danmarks mest almindelige biller og én af de seks arter af skarnbasser, vi har. Den er udbredt i hele landet med undtagelse af nogle øer. Du finder den typisk i skove og krat, men også i ældre parker og haver. Skovskarnbassen er generalist og kan spise meget forskellig føde. Blandt andet elsker den lort fra store pattedyr som hest, hjort, får og andre, der lever af planter. Den fortærer også gerne ådsler, rådnende organisk materiale (som rådne svampe), og den elsker din kompostbunke.

Det, den egentlig spiser, er den næringsrige saft fra det rådnende organiske materiale. Den klemmer simpelthen saften ud med sine kraftige kindbakker. De næringsstoffer, som findes i saften, indeholder alt, hvad en skovskarnbasse har brug for, og det gør, at den ikke har brug for anden føde – dog skal den spise ofte, da den bruger meget energi på at bevæge

sig rundt i landskabet. Skovskarnbassen er bestemt ikke kræsen og tager blot, hvad den finder af skarn på sin vej.

Vi møder den ofte på en skovvej eller sti, hvor den vandrer afsted på jagt efter føde og en mage. Men trods sin størrelse og lidt kluntede udseende kan den også flyve. Den kan måle helt op til to cm i længden og er helt sort med blå metalskær, som gør den nem at få øje på. Den foretrækker let fugtige forhold og træffes bedst i de tidlige morgentimer eller i skumringen, men også i skyggen midt på dagen.

Af og til ser det ud til, at billen har fået brune pletter. Det er mider, der har sat sig fast og på den måde skaffer sig et lift ud i verden. De skader ikke billen,

men det kan se lidt voldsomt ud, og nogle gange er der så mange, at billen bliver for tung til at flyve.

Skovskarnbassens livscyklus

Skovskarnbassen tager et helt år om at udvikle sig fra æg til voksen bille. Vi ser skovskarnbasser i hele sommerperioden, men der er flest i foråret og i sensommeren. De voksne

Hvordan lokker jeg skovskarnbassen til min have?

Brug brunt jorddække, f.eks. visne blade, i køkkenhaven og under træer og buske. Lad organisk materiale blive i haven. Lav en åben kompostbunke!

Vidste du at...

...skovskarnbassens kælenavne er »kampvogn« eller »panser-vogn«. Det skyldes dens hårde ydre og den tætte kropsbygning, der gør det svært for mindre rovdyr som myrer og andre biller at komme til de bløde og spiselige dele af skarnbassen.

...hvis du holder skovskarnbassen op til øret, kan du høre den knirke. Lyden er for at skræmme flagermusene, som gerne spiser skovskarnbasser i skumringen.

► Mider, der ikke kommer langt omkring af sig selv, får et lift af skovskarnbassen både på dens over- og underside. Undertiden bliver »bussen« så overfyldt, at skovskarnbassen bliver for tung til at flyve.

FOTO: MIA STOCHHOLM

biller, som kommer frem i foråret, har overvintret som pupper eller voksne biller, mens de biller, vi ser i sensommeren, har overvintret som æg eller larve. Overvintringen sker i »børnekamre« nede i jorden.

Når den voksne bille kommer frem i foråret, har den ikke spist noget hele vinteren og er meget sulten. Første opgave er derfor at lede efter føde, hvilket den lugter sig frem til med sine antenner. Antennerne har små celler, der fungerer som næse. Sådan en »næse« er der faktisk en del biller, der har – blandt andet alle dem som lever af møg. Med fyldte energidepoter går jagten ind efter en partner; også her lugter den sig frem med antennerne. Det er dog primært hannerne, der er den aktive part, og som lugter sig frem til en partner, mens hunnerne udskiller feromoner for at lokke en han til sig.

Efter parringen graver skarnbasseparret nu gange i jordbunden, der kan være op til 1 m dybe. Gangen har ét til flere sidekamre

(børnekamre), hvori der lægges en klump gødning med et æg. Ægget bliver til en larve, som er grumset hvid, 3-8 mm lang, har brunt hoved og tre par »ben« på forkroppen. Larverne lever af den gødning, som er slæbt ned i kammeret. De gennemgår tre larvestadier, inden de forvandles til pupper og til sidst voksne biller. Disse voksne biller starter så forfra med at finde føde, en partner og grave gange. De voksne biller, som først kommer frem i sensommeren, har travlt, da de skal nå at lægge æg, der bliver pakket ned i børnekamrene med tilstrækkelig føde, før vinteren kommer.

Føden til larverne behøver ikke at være gødning,

men kan være alt det, som den voksne bille selv spiser. Der er sågar fundet toiletpapir ned til larveføde. Gange og kamre kan også laves i en åben kompostbunke, hvor der jo er rigeligt med føde. ☺

Skovskarnbassens fjender

Skovskarnbassens fjender er først og fremmest ræv og grævling, men også flagermus. Hvis man ser på en rævelort i for- og sensommer, er der rigtig mange af de metalblå og lilla dækvinger fra skovskarnbasser.

Snyltemøgbillen kravler gerne ned i børnekamrene og lægger et æg ved hver madpakke. Larven spiser skovskarnbasselarvens føde, så den sulter ihjel eller bliver mindre end normalt.

VORES NATUR

Vores Natur er et projekt, hvor Friluftsrådet, DR, Naturstyrelsen og et netværk af naturhistoriske museer er gået sammen om at formidle og udvikle aktiviteter, der giver danskerne viden om og lyst til at gå på opdagelse i og passe på naturen. Partnerne har involveret en række andre organisationer, herunder Praktisk Økologi, og udnævnt år 2020 til at være *Naturens år*. I den anledning bringer vi hele året en artikelserie om, hvordan vi kan fremme naturen i vores haver og anvende naturen omkring os.

VED AT HENTE NATURENS ELEMENTER SOM STEN, BAR JORD OG DØDE ORGANISMER IND I HAVEN, KAN VI BIDRAGE TIL BÅDE FLORAEN OG FAUNAEN OMKRING OS. DET KAN GIVE PLADS TIL SPIRING AF PLANTER SAMT GIVE VINTERHI, HJEM, BØRNEVÆRELSE OG FØDEGRUNDLAG FOR STORE OG SMÅ DYR.

Naturens materialer – oversete muligheder for mere liv i haven

TEKST OG FOTO: **HANNE SØGAARD**, ANLÆGSGARTNER OG JORDBRUGSTEKNOLOG OG **MAJA MØHOLT**, BIOLOG

Der er mange materialer i vores haver, som vi slet ikke tænker over også bidrager til en øget biodiversitet på matriklen. Det kan være fliserne på terrassen, brolægningen under tagudhænget og resterne fra belægningsarbejdet, der ligger i en bunke bag skuret. Eller græstørven fra det nye bed, der ligger ved siden af den glemte brændestak, hvor begge dele måske ligger under den delvist udgåede hyldebusk bag komposten. Det kan være kvashegnet, som er placeret, så det skjuler udsigten til komposten eller de visne staudetoppe, der bare væltede i bedet og fik lov at blive liggende. Ofte er det ting, som vi får dårlig

samvittighed over ikke at få ryddet op i, men meget af »rodet« gør stor gavn og kan samtidig indgå som elementer i en have.

Ved at lade os inspirere af naturen kan vi, når vi etablerer vores have, direkte fremelske levesteder for planter, insekter og smådyr, som alle danner fødegrundlag for fuglene og de større pattedyr.

Sten – i bunker, som mure og befæstelser

Sten af alskens slags lagt i bunke, giver ly for dyr i vinterhalvåret, men kan også være hjem for forskellige bier, biller og

firben i yngletiden. Sådan en bunke kan have mere end én funktion i haven, og eventuelt laves til en mur.

En kampestensmur er klassisk, men mure kan laves af andre materialer. På en fritstående dobbeltmur med en kerne af jord, kan der etableres en spændende beplantning imellem stenene og på toppen. I en skrånende have vil en støttemur være oplagt.

Et element, som findes i alle haver, er befæstelser. Det kan være arealer med grus, belægninger af brosten, fliser eller en kombination af disse. Områder med knust granit, perlal og nøddesten er

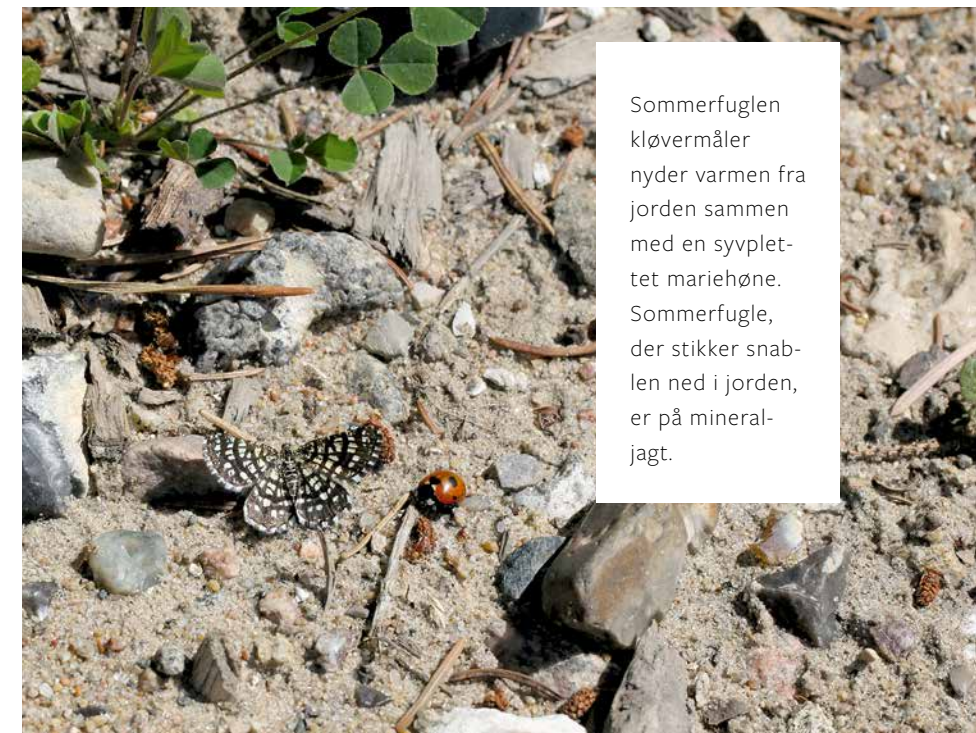
Støttemur af genbrugssten og jorddække af knust tegl.

En traditionel dansk kampestensmur. Den kan også laves som en dobbeltsidet, fritstående mur.

Almindelig blåfugl suger nektar på kællingetand. Løvet er føde for blåfuglens larver.

Sommerfuglen kløvermåler nyder varmen fra jorden sammen med en syvpletet mariehøne. Sommerfugle, der stikker snablen ned i jorden, er på mineraljagt.

ofte for groft til insekternes brug til bo og ynglested, men fungerer fint som et varmt sted til at generere energi. Finere materialer som stenmel og grus kan bedre bruges som bosted, og de danner samtidig perfekt grobund for mange af vores vildtvoksende danske planter – planter, der stortrives på den tørre, næringsfattige og sandsynligvis kalkholdige jordbund. Disse planter er fødegrundlag for mange insekter, både dem der spiser de grønne plantedele og rødder, og dem der har brug for nektar og pollen. Man kan blot afvente, hvad der spirer frem af sig selv, eller så en egnet frøblanding på arealet og på den måde

hjælpe grusbedet på vej. De engelske haveentusiaster arbejder bevidst med et begreb, de kalder *gravel garden*, og det kan vi lære noget af.

Et eksempel på en plante, som vil trives på sådan et grusareal, er almindelig kællingetand, som er vært for larverne af otte forskellige danske sommerfugle, blandt andet almindelig blåfugl og sekspletet køllesværmer.

Bar jord eller jorddække?

Bar jord, der hverken bearbejdes, tilplantes eller tilsås, men blot får lov til at ligge urørt hen i mindst et år, giver

samme muligheder som et areal med grus. Området kan være fladt, der kan modeleres i højden, eller den bare jord kan være belægningens fuger. En vold eller en høj lavet af græstørv med jordsiden udad, er blot én idé. Om det er et par kvadratmeter med bar jord alene eller blot sprækker på få centimeter mellem sten, er ikke afgørende – alle steder har sit potentiale for liv. Her kan blandt andet myrer, biller, gravehvepse, jordbier og alle dem, der snylter på disse, finde et hjem. Fugle kan støvbade og tør, bar jord opvarmes hurtigt, til fordel for mange insekter og de koldblodige dyr som firben.

Edderkoppen
keglerumpe
bruger gerne de
nedfaldne blade
på jorden som
beskyttelse, når
den skal fra a til b.

Over halvdelen af
vores vilde arter
af bier er jordbier.
De bruger et tørt
og varmt sted til
afkommet. Det
kan være under
fliser, i kanten
af en grusvej, i
en jordvold eller
mur.

Sorthovedet
kardinalbille er
lige klækket fra
puppen og har
endnu ikke fået
sin karakteristi-
ske røde farve.
Larven lever af
dødt ved, især
bøgetræ, og
som rovdyr.

Mange svampe
er afhæn-
gige af dødt ved,
heriblandt den
smukke almin-
delig guldgaffel.
Den trives på
dødt nåltræ.

Du kan gemme
havens materia-
ler væk i maven
af en bænk, der
samtidig kan
fungere som et
fint insekthotel.

Bar jord giver tilbud til nogle, mens dækket jord giver chancen til andre former for liv. Jorddække af dødt organisk materiale kan antage mange former. Mest kendt er nok træflis, barkflis og kakaoflis. Vi kan tilføje grønflis, som er sønderdelt materiale af grene med frisk løv. Der er også blade og nåle, græsafflip, halm, visne blomster og »ukrudt«. Man ser også jorddække af muslingeskaller, ferskenkerner, nøddeskaller og kogler. Alle disse typer er nedbrydelige og giver dermed føde til forskellige organismer. Eksempler på ikke nedbrydelige materialer er grus, småsten, lava og sågar glas – glas, der er genbrugt og bearbejdet til formålet.

Det primære formål med at bruge jorddække er at mindske fordampning fra jordoverfladen, hindre større udsving i jordtemperaturen og tilslemning af jordens porer ved regn samt hæmme fremspiring af ukrudtsplanter.

Et lag jorddække giver gode skjulesteder for rigtig mange forskellige slags insekter, blandt andet edderkopper, biller, fluer og sommerfugle. Samtidig holder det på jordvarmen om vinteren, så smådyr og planter har bedre chancer for at overleve perioder med barfrost, og det holder på fugtigheden, så smådyr, svampe og planter ikke tørster.

Planter i vækst byder på rodaktivitet til forskel fra alle de døde materialer. Rodaktiviteten er med til at binde næringsstofferne, give en løsere jordstruktur og dermed sikre at vandet nemmere

passerer samt give føde til jordboende organismer. Alle plantearter, der dækker jorden, beskytter jorden og favoriserer nogle former for liv i jordniveau, uanset hvor de står. Ved at lade »ukrudt«, som ofte er vildtvoksende danske planter, få fred et sted i haven, giver vi mange livsformer et fødegrundlag. Andre levende organismer foretrækker den bare jord, så lad der være områder, hvor der sker noget forskelligt. Jo større variation, des flere livsformer får muligheden.

Døde træer og andet dødt plante-materiale

Dødt ved er en stor mangelvare i Danmarks natur, og derfor er mange af de arter, der lever af det, truede. Et dødt træ eller en stor tyk træstamme byder på mad til rigtig mange forskellige organismer i mange år, eksempelvis læderporesvampe, barkbiller, borebiller og mange forskellige andre vedædende insekter og svampe – hver med sit speciale og sin plads i fødekæden.

En glemt brændestak, en grenbunke til pindsvinet eller et kvashegn giver et mangfoldigt liv af kryb og kravl, som fluer, sommerfugle, snegle, biller og bier. Kvashegnet er et praktisk element i haven, som kan aftage ganske meget »affald«.

Dødt ved har en stor betydning i genanvendelse af næringsstoffer. De næringsstoffer, som findes i træet, bliver frigivet efter et samarbejde mellem bakterier, svampe og alle de forskellige dyr, der lever af veddet. Næringsstofferne vender

løbende tilbage til jorden og kan derfra optages af de levende planter.

Dødt plantemateriale som visne staudetoppe bør blive i haven. Du kan blot lade dem stå uforstyrret, da planterne klarer sig fint uden nedklipping. Skal de ned, er det meget bedre blot at vælte dem og lade dem danne et luftigt jorddække i bedene. Alternativt kan de afklippede stængler lægges på kvashegnet.

Mange smådyr overvintrer i dødt ved og i hulheder på eller i staudetoppe, eksempelvis fluer, hvepse og sommerfugle, som det hvide c og dagpåfugleøje. Dertil kommer, at urternes frøstande kan hjælpe især fugle, men også pattedyr, med at overleve vinteren.

Vand

Vand er grundlag for alt liv, og er derfor et vigtigt element i haven. Der er mange muligheder i fuglebad, vandbassin, spejlbasin, sø, vandløb eller regnbede. Regnbedet kan for eksempel blot være en lavning i græsset eller et tilplantet bed eller en grøft, der er tørlagt i de perioder, hvor det ikke regner, og våd når det regner og måske også lidt tid efter. Sådan et regnbed giver former for liv, som ikke trives i søen eller vandbassinet, der jo ikke tørrer ud.

Vi ved, at fuglene ynder at bade og drikke i en vandpyt, og ved at tilbyde et fuglebad kan vi have fornøjelsen af at have dem tæt på. At tilbyde vand er vigtigt, fordi alle har brug for drikkevand. Mange dyr lever i vand eller er afhængige af at være i vand i en periode

Snogen soler sig.
Den henter sin
føde i vand og
overvintrer i en
mødding eller
kompostbunke,
hvor den også
lægger sine æg.

Selv et lille fuglebad er kilde til meget liv.

Et hjemmelavet rådnebur med et dødt pindsvin. Liget er buret inde, for at ådselsædere som hund og ræv ikke skal fortære eller bortføre dyret. Selvfølgelig med, at det døde dyr forsvinder, er spændende at følge, og der findes nedbrydende organismer til alle dele af et dyr – selv knogler og hår findes der biller, som er helt afhængige af.

af deres liv, så elementer med vand giver derfor mulighed for en fauna og flora, man ellers ikke ville få. Eksemplerne er mange, men lad os nævne i flæng: Frøer, guldsmede, vandkalve, rygsvømmere, bugsvømmere, dafnier, vårfluer, sløvinger, vandnymfer, dovenfluer, snegle, skøjteløbere, snoge, vandedderkopper og skorpionstæger.

I planteverdenen er der mange planter, der kun kan gro i eller under vand, og endnu flere der ynder fugtige forhold. Eksempel på en plante, der altid vil have sine rødder dækket af vand, er den gule åkande. Engkabbeleje er et godt eksempel på en plante, der gror på fugtig jord.

Døde dyr

Det, der gælder for dødt ved, gør sig også gældende for kadavere. De er også vigtige for tilbageførsel af næringsstoffer til jorden. Døde dyr er en mangelvare

i Danmarks natur, og derfor er mange af de arter, der lever af døde dyr, truede, for eksempel fjerstvamp, hovstvamp, flere ådselbiller, stor uldtorbist, bred vandkalv, brillvandkalv, kongeørn, havørn og rød glente.

Håndteringen af døde dyr er omfattet af lovgivning og forordninger. De siger blandt andet, at selskabsdyr som hund, kat, marsvin, kanarieugl, krybdyr, padder og kanin kan begraves i haven, men spørg altid din kommune først – der kan være restriktioner. Hullet til begravelsen skal være mindst 0,5 m dybt for at hindre ådselsædere i at grave liget op. Heste, fjerkræ, kælegrise, kælegeter og lignende er ikke selskabsdyr og skal bortskaffes ligesom alle produktionsdyr – det vil sige destrueres.

Et tal fra 2003 siger, at der dør ca. 5 millioner dyr på de danske veje hvert år. Tallet dækker dyr i størrelserne fra grå-

spurv til kronhjort. I det øjeblik du flytter et trafikdræbt dyr, skal det destrueres, så du må ikke tage det med hjem eller flytte det ind i skoven.

Dyr, der må nødaflyves i naturen, må gerne blive liggende, blot ikke tæt på veje eller stier. Og så er der alle de dyr, der dør »helt af sig selv«, hvad enten det er af sygdom, sult, varme eller kulde, ligger, hvor de falder. Undgå at røre ved dem, der er en smitterisiko fra dem til dig eller til andre dyr, så hold hunden i snor.

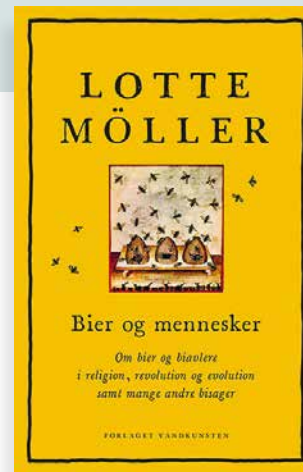
Disse omstændigheder levner ikke mange muligheder for kadavere i vores haver. Stort set er det kun de fugle, der dør efter mødet med vores vinduer, gnavere som mus og muldvarpe, der er fanget i fælder og pindsvin, der køres ihjel af robotplæneklippere om natten, som vi må lade ligge i haven til gavn for de levende. ☺

Bier og mennesker

Lotte Möller

Forlaget Vandkunsten
222 sider

Den dansk-svenske kulturskribent og tidligere hobbybiavler Lotte Möller har skrevet denne fascinerende indføring i biernes kulturhistorie. Den vil underholde både bientusiasten og den nysgerrige læser med fortællinger om forholdet mellem mennesker og bier fra antikken til nu. Hun kommer blandt meget andet omkring livets gang i bikuben, biernes rolle i revolution og religion og kunsten at skelne mellem forskellige slags honning.

Sommerfuglehave

Michael Stoltze, Mona Klippenberg og Susan Trolle

Gyldendal
232 sider

Med undertitlen *Hvordan haver kan blive gode levesteder for farverige sommerfugle* ønsker denne bog at inspirere og motivere danske haveejere til at skabe livsbetingelser for sommerfugle. Forfatterne gør opmærksom på de miljøforandringer, der har sat landet i en biodiversitetskrise og indskrænket eller udslettet levevilkårene for mange arter af sommerfugle. De kommer med konkrete råd til, hvordan du kan indrette din have til gavn for sommerfuglene og information om nektarplanter, larvernes fødeplanter, de forskellige arters udbredelse, flyvetider og overvintring samt forvandlingen fra æg til voksen farvestrålende sommerfugl.

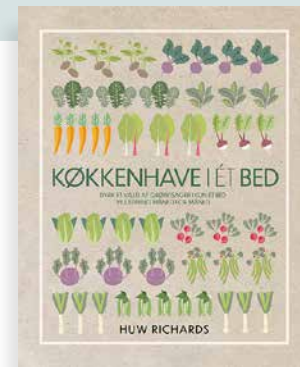

Køkkenhave i ét bed

Huw Richards

Koustrup og co.
226 sider

Englænderen Huw Richards er bare 21 år og har allerede udgivet flere havebøger og startet YouTube-kanalen *HuwsNursery*. I denne bog viser han, hvordan man let kan dyrke en stor mængde grønsager i bare ét højbed, så der er noget at spise hver måned året rundt. Bogen er pædagogisk opbygget med fine illustrationer og billeder af årets gang i højbedet samt dyrkningsteknikker trin for trin.

Økologiske blomster

Rikke Lentz

Muusmann Forlag
252 sider

Rikke Lentz er selvlært blomsterbonde og har siden 2017 dyrket økologiske blomster til snit på fuld tid ved det økologiske landbrug Mangholm i Nordsjælland. Hun deler her sit personlige blomstereventyr og sine erfaringer med valg af blomster, komposition af bede og arbejdsgangen gennem årstiderne samt giver anvisninger til, hvordan du kan fremtrylle fine buketter af årstidens blomster. Bogen er spækket med smukke billeder.

Plantebaseret familiemad

Isabel Christensen og Stina Dannerfjord

Lindhart og Ringhof
176 sider

I denne kogebog får du opskrifter og masser af gode råd til, hvordan du uge for uge kan gøre din hverdag mere grøn og lave mad uden kød til hele familien. Her er ingen løftede pegefingre, men enkle opskrifter og en opfordring til, at du tager ét skridt ad gangen og selv mærker efter, om også du får det bedre af at spise sundt, vælge fuldkorn, grønt og frugt og spise mindre kød og færre æg og mælkeprodukter.

Sammen – ikke mere hver for sig

Det har været en stille periode for netværksaktiviteter i dette forår. Mange aktiviteter er blevet aflyst. Det samme gælder for det store projekt om Vores Natur, hvor vi skulle have været samlet om Brændenældens Dag og en masse andre spændende aktiviteter. Men heldigvis har vi haven, så det med at være hver for sig har også givet god mening. Mange haver står helt sikkert ekstra flotte i år.

Men nu er det ved at være tid til at samles igen. Vi vil gerne opfordre til at sparke liv i netværksaktiviteterne igen – hvis I da ikke allerede er i fuld gang – og giver her lidt inspiration til en kombineret sanke/spise/hygge-aften. Sammen – eller hver for sig. Alt efter hvad Sundhedsstyrelsen anbefaler. Er du ikke med i et netværk endnu, så find et her: www.merelivihaven.dk

Tortilla-wraps med korsknep

Du skal bruge: 1 pakke tortillas, 1 smøreost (naturel eller hvidløg), en håndfuld korsknep (se evt. omtalen heraf i PØ 4/2019 side 19) og årstidens grønt fra haven efter eget valg: Tomat, agurk, peber, gulerod, løgtoppe, friske jordbær m.m.

Smør tortillaen med smøreost. Læg et lag korsknepblade på osten. Skær grønsagerne i tynde stave/skiver, og fordel dem ud over tortillaen. Rul den sammen, og skær rullen i 4-5 mundrette stykker. Osten kan erstattes af pesto, hvis du er veganer.

Mynte-pandekager

Ca. 10 stk.
Du skal bruge: 200 g mel, 3 æg, 3,5 dl mælk, ½ tsk. salt og 1 stor håndfuld mynte – den vilde vandmynte eller en af de gode fra haven.

Rør mel, mælk, æg og salt sammen. Hak mynten fint, og tilsæt den. Steg pandekagerne på en pande i smør eller olie.

Hertil kan du servere bærkompot eller friske bær. Pluk jordbær, hindbær, blåbær eller brombær. De vilde er små og fulde af sol og smag, mens havesorterne er store og nemme at plukke. Spis dem, som de er, eller drys dem med lidt sukker. Du kan også komme dem i en lille gryde og koge dem op med lidt sukker til en lækker kompot.

Hyldeblomst- eller mjødurtsaft

De fleste kender hyldeblomsten, men i vådområder og langs vandløb vokser mjødurten. Blomsterne herfra kan koges til saft på samme måde som hyldeblomsten, men smager meget sødere. Mjødurtsaften er skøn at blande med en kold hvidvin (ca. halvt af hver) og perfekt til de lune sommeraftener.

Mælkebøttehopsere

Du skal bruge: 4 dl mælkebøttehoveder, 1 dl mel, 1 dl mælk, ¼ tsk. salt og 1 tsk. tørret oregano (eller anden krydderurt fra haven, gerne frisk).

Lav en dej af mel, mælk, salt og krydderurter. Dyp blomsterhovederne i dejen, og steg dem med hovedet nedad i rigelig olie på en pande. Giv dem et lille tryk, så de flader godt ud. Steg dem 5-8 min. ved god varme. Lad dem dryppe af på et stykke køkkenrulle, og servér straks.

Havetip

Har du også et havetip, der er værd at dele med andre? Så send en mail til Mia (redaktionen@praktiskoekologi.dk) med en beskrivelse på maks. 120 ord samt et godt billede. De bedste tip honoreres med en havebog.

INGER LISE KAMPP:

Bålplads af gamle mursten

Jeg havde en rest gamle mursten liggende og fik så den idé at lave en bålplads af dem. Den indre diameter er ca. 50 cm. Der er brugt 16 sten til ét lag, og jeg har lagt fire lag i alt. Midten er fyldt op med jord, på den måde kommer bålet op i arbejdshøjde, når jeg skal lave mad, og siderne er gode til at sætte fra på.

JØRGEN HEIN:

Genanvendelse af skraldestativer

Kan I huske de gamle skraldestativer fra dengang, man havde poser? Ved at skille dem ad og lægge nettet ved indgangen til hønsehuset undgår man, at krager kommer ind og stjæler æg og ræve for at snappe hønsene. Både krager og ræve er nemlig bange for at gå ind under et bur. Jeg anvender også burene til at lægge over jordbærrene i køkkenhaven for at holde fugle væk.

Det sker i netværkene:

5. juli	Lejre	ÅBEN HAVELÅGE
14. juli	Næstved	BESØG I VETERANHAVEN VED SLAGELSE
14.+22. juli	Lolland	ÅBEN HAVELÅGE
4. august	Slagelse	MEDLEMSMØDE
11. august	Næstved	BESØG PÅ STJERNEMÆLDEN PÅ STEVNS

Vil du være med?

- Åben Giftfri Have bliver d. 13. september på Naturens Dag. Tilmelding bliver aktiv på www.giftfri-have.dk i løbet af juni.
- Vild Have mentor kurser i august – se datoer og link til tilmelding på www.voresnatur.dk
- Afhold en Vild Middag i september eller oktober. Kunne du tænke dig at være vært ved en Vild Middag i Vores Natur regi, så kontakt Mikael på mikael@praktiskoekologi.dk. Læs mere om forventninger og rammer på www.oekologi.dk

Lokalt PØ-netværk i Bisserup
(Sydsjælland)

Er lige flyttet til Bisserup og er interesseret i et lokalt netværk, økodyrkning og evt. gåture m fuglekik. Skal vi mødes (med god afstand) og starte noget op?

Birte Zobbe

Tlf.: 56312205

Grøn ferie

Økologisk b&b på Midtfyn eller lille sommerhus på Langeland til leje for vandrere på Øhavsstien og andre naturfolk.

Kontakt 20991375

Skovrejsning og bofællesskab ønskes

2-3 medejere til bofællesskab på landbrugsejendom søges. Gerne Odsherred (NV Sjælland) 8-12 ha. Selvforsyning med grønsager, bær, frugt og nødder. Økologi, permakultur og biodiversitet er en selvfølge. Resten af jorden overlades til at springe i skov. Udviklingsmuligheder for egne visioner. Mød mig på årsmødet 19. sept.

Cecilia Klose

45800351 (fastnet)

cecilia@alexander-technique.dk

Feriehytte ved Gudenåen, Silkeborg

20 m² bjælkehytte ved Gudenåen m. 4 sovepladser. Hytten er omgivet af uspoleret natur med fred og ro og et mangfoldigt dyre- og fugleliv. Der medfølger fiskeret til åen.

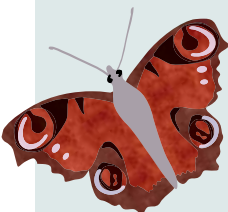
Allan og Connie Olesen

Sørkelvej 76

Medlemsannoncer

Som medlem kan du gratis indrykke annoncer, der har et økologisk/bæredygtigt indhold.

Indryk din medlemsannonce her:
www.oekologi.dk/medlemsannoncer/
Indleveringsfrist til næste nummer:
1. august 2020

Praktisk Økologi
Festival 2020

Vi afholder vores årlige vidensdelingsfestival i Horsens d. 31. oktober. Vi søger værkstedsholdere, som har noget på hjertet og i hænderne. Du behøver ikke papir på din viden, du skal blot have lyst til at formidle i ord og billeder om din praksis. Vi hører gerne fra alle. Læs mere om festivalen på www.oekologi.dk/festival Har du lyst til at hjælpe på dagen eller i planlægningsgruppen, så kan du kontakte os på festival@praktiskoekologi.dk

Send os dit bedste
havebillede

Vi kunne godt tænke os flere mennesker på forsiden af bladet, så send os dine bedste billeder, og deltag i konkurrencen om at komme på forsiden af Praktisk Økologi. De eneste krav er, at billedet skal være i høj opløsning (mindst 3000 px på den korteste led) og have mennesker på, der udviser haveglæde, vidensdeling eller omsorg for dyr, planter eller jord. Sommerbilleder er altid skønne, men har du et pragtfuldt vinter- eller efterårsbillede, så har vi også brug for dem. Vinderne får en skøn havebog i gave.

Send billede, billedtekst og dit navn til: konkurrence@praktiskoekologi.dk

Bemærk, at når du indsender dit billede, giver du os lov til at bruge det på vores forskellige platforme, uanset om det vinder eller ej.

Annonce på
Havenyt.dk?

Har du en virksomhed, der sælger produkter med en særligt bæredygtig profil? Vil du gerne være synlig på Praktisk Økologis havehjemmeside Havenyt.dk? Så kontakt venligst vores annoncekonsulent, og hør om, hvilke muligheder der er som medlem af Praktisk Økologi. Joan Markmann: Tlf.: 29651035 - mail: joanmarkmann@praktiskoekologi.dk

Medlemstilbud

Ved at logge ind på medlemsportalen (www.oekologi.foreninglet.dk) kan du se fordelagtige medlemstilbud:

- Magasiner fra **The Preserve Journal**
- Sæbe og hudpleje fra **Birkegårdens Sæberi**
- Frø fra **Fine Køkkenhaver**
- Haveforklæde og årgange af PØ fra **Praktisk Økologi**

Vær opmærksom på, at medlemstilbudene har forskellig udløbsdato.

Stil op...

...til foreningens bestyrelse. Som bestyrelsesmedlem i Praktisk Økologi er du med til at forme visionerne for foreningens grønne arbejde. Vi opfordrer alle til at stille op uanset køn, alder eller baggrund. Der er ca. fem årlige fysiske møder, og bestyrelsen deltager derudover på årsmøde og festival. Møderne holdes rundt i hele landet. Bestyrelsesarbejdet er ulønnet, transportomkostninger og forplejning betales af foreningen. Vi prioriterer, at der er tid til fælles oplevelser og finder altid nye spændende steder at holde møderne. Der er også et årligt weekendseminar sammen med foreningens ansatte.

For mere information kan man kontakte formand Signe Schrøder på tlf.: 28597776 eller formand@praktiskoekologi.dk. Her kan du også melde dit kandidatur, hvis du ønsker det offentliggjort inden generalforsamlingen.

TAK FORDI I HAR TAGET SÅ GODT IMOD
VORES NYE MEDLEMSPORTAL

786 medlemmer har i skrivende stund (12/6) brugt medlemsportalen og klikket sig omkring i bladarkivet og købt medlemstilbud. 189 medlemmer har desuden ændret i egne oplysninger, f.eks. nyt telefonnummer, adresse, mailadresse, kodeord eller tilmeldt sig betalings-service. Når I selv laver ændringerne i medlemsportalen, sparer vi tid på administration. Tid som vi kan bruge på grønne aktiviteter i stedet for.

Hvis du har haft problemer med at logge ind, kan det skyldes, at systemet skelner mellem tallet 0 og bogstavet O. Så vores råd er, at du kopierer dit kodeord fra mailen, du fik fra os d. 15., i stedet for at skrive det ind selv. Du kan derefter ændre dit kodeord inde i stamdata, så problemet bliver løst.

Hvis du ikke har modtaget en adgangsmail fra os d. 1/5, skal du lige kikke efter i dit spamfilter og ellers skrive en mail til vores administrator Lone (info@praktiskoekologi.dk), så du kan få tilsendt adgang til medlemsportalen.

Indkaldelse til generalforsamling
i Landsforeningen Praktisk Økologi

På grund af covid-19 var det ikke muligt at gennemføre generalforsamlingen d. 21. marts. Vi indkalder hermed alle foreningsmedlemmer til generalforsamling 2020:

**Lørdag d. 19. september kl. 13.00 på Makværket,
Teglværksvej 30, 4420 Regstrup**

Alle forslag bedes fremsendt til foreningens bestyrelse senest tre uger før generalforsamlingen på adressen formand@praktiskoekologi.dk. Generalforsamlingen er gratis, åben for alle medlemmer og kræver ingen tilmelding. Dagsorden fremgår af foreningens vedtægter, som du kan finde her: www.oekologi.dk/vedtaegter

Til dig der plejer at modtage girokort ved kontingentbetaling

Vores nye medlemssystem kan i stedet for et dyrt girokort sende en mail med betalingslink, så du kan betale med kort, MobilePay eller bede om at få en +71 betalingslinje tilsendt til netbank betaling. Hvis vi ikke har din e-mail-adresse, må du meget gerne sende den til vores administrator Lone (info@praktiskoekologi.dk). På sigt bliver vi nødt til at opkræve et gebyr for udsendelse af girokort, så jo før du sender os din e-mailadresse jo bedre.

Næste medlemsblad

...udkommer i starten af september. Forvent op til 14 dages leveringstid via Postnord. Kontakt vores administrator Lone via mail: info@praktiskoekologi.dk eller tlf.: 2145 5135, hvis bladet udebliver helt.

Betänk os i dit testamente

Tænk på os i dit eftermæle ved at støtte vores langsigtede arbejde med at få danskerne til at dyrke haverne bæredygtigt. Vi ønsker, at alle skal opleve glæden over rene, hjemmedyrkede råvarer. Vi tror på, at begejstringen over de hjemmedyrkede måltider og jord under neglene fører til en forståelse for vores jord, natur og miljø. Den forståelse er den direkte vej til en bæredygtig husholdning og livsstil og en bæredygtig verden. Vi bliver glade for alle beløb, store som små. Vi er fritaget for arveafgift, hvilket betyder, at din støtte går ubeskåret til foreningen. Hvis du har spørgsmål, kan du få hjælp fra foreningens advokat:

**Otto F. Spliid
Focus Advokater
Englandsgade 25
5000 Odense
tlf.: 6314 2076**

Årsmøde i Landsforeningen Praktisk Økologi

Revideret program for årsmødet på Makværket, Knabstrup nær
Holbæk, lørdag d. 19. september 2020.

PROGRAM FOR ÅRSMØDET:

9.30-10.00	Velkomstkaffe
9.50	Velkomst ved formanden
10.00-12.00	Fire workshops: Hvordan vi får den vilde natur ind i haven, idéer til den gode markedsbod, hvordan vi holder åben, giftfri have, og hvordan man starter et netværk op?
12.00-13.00	Frokost og pause
13.00-15.00	Generalforsamling
15.00-15.30	Eftermiddagskaffe og transport
16.00-17.00	Mulighed for rundvisning på Makværket eller besøg på Lærkehøj Frugtplantage
17.00-17.30	Pause og transport
17.30-18.45	Spændende foredrag om hvordan man øger biodiversiteten i haven ved Jens Thejsen
19.00	Vild Middag og hygge

I pauserne er der mulighed for at bytte frø og erfaring.
Find flere oplysninger og link til tilmelding på:

www.oekologi.dk/aarsmoede